

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ МОВНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ

У статті обґрунтовано актуальність і ефективність використання інтелект-карт у формуванні граматичної компетенції студентів факультетів іноземних мов. Представлено основні принципи і правила створення інтелект-карт.

Ключові слова: інтелект-карти, граматична компетенція, студенти факультетів іноземних мов.

Вивчення граматики виступає невід'ємною складовою процесу навчання іноземної мови. Граматичні правила, структури, форми відіграють надзвичайно важливу роль в усній і письмовій комунікації. Повноцінне спілкування потребує певних граматичних умінь як для побудови власного мовлення, так і для правильного розуміння суті висловлювання. Несформованість граматичних навичок та вмінь, у свою чергу, є перешкодою для формування комунікативної компетенції студентів. Відтак, у контексті навчання іноземної мови студентів вищих мовних навчальних закладів проблема формування граматичної компетенції є однією з найбільш актуальних.

Вирішенням проблеми навчання граматики займалися П. Бабінська, О. Вовк, Л. Косяк, Ю. Пассов, І. Рахманов, Н. Склярєнко, Л. Черноватий, С. Шатілов та інші науковці. Однак, незважаючи на значну увагу, що приділялась дослідженню ролі та місця навчання граматики, проблема пошуку оптимальних форм та шляхів формування граматичної компетенції студентів факультетів іноземних мов ще не знайшла свого остаточного вирішення.

Грамматичну компетенцію розглядають як здатність розуміти й виражати значення, продукуючи і розпізнаючи правильно оформлені згідно з цими принципами фрази і речення (що є протилежним заучуванню та відтворенню їх як стійких формул) [5, с. 112-113]. Як зазначає О. Вовк, граматична компетенція забезпечує системне знання лексичного, морфологічного, синтаксичного, фонетичного та орфографічного аспектів мови для побудови осмислених і зв'язних висловлювань; володіння граматичними поняттями, а також засобами вираження граматичних категорій; навички і вміння адекватно використовувати граматичні явища у мовленнєвій діяльності в різноманітних ситуаціях спілкування для розв'язання мовленнєво-розумових проблемних завдань [4, с. 20]. Формування граматичних навичок і вмінь передбачає три основні етапи: аналіз правил, опрацювання мовленнєвих зразків, використання граматичних явищ у різноманітних комунікативних ситуаціях [8]. Наголосимо, що ці етапи не завжди слідує один за одним, деякі з них можуть повторюватись.

Слід зазначити, що якими б чіткими не були граматичні правила та інструкції щодо оперування граматичним матеріалом, студентам легше їх усвідомити за умови самостійного структурування, систематизації та перекодування навчальної інформації у візуальну форму. Відомо, що ефективна візуалізація стимулює роботу пам'яті, дозволяє побачити суть проблеми, виявити в наборі даних нові знання. Відтак, використання графічних опор (схематичних зображень, схем, таблиць, символів) полегшує розуміння навчальної інформації, сприяє осмисленню, кращому та міцнішому засвоєнню та реалізації граматичних явищ у процесі мовлення. Одним із ефективних засобів візуалізації інформації є створення інтелект-карт (від англ. *Mind Maps*).

Відтак, метою даної публікації є аналіз можливостей використання інтелект-карт у формуванні граматичної компетенції студентів мовних факультетів.

В українській мові немає єдиного загальноприйнятого перекладу англійського терміну "Mind Map". Так, можна зустріти декілька варіантів, як-от: "карта пам'яті", "карта розуму", "карта думки", "інтелект-карта", "ментальна карта", "концепт-карта", "асоціативна карта". Однак найпоширенішим варіантом є саме використання терміна "інтелект-карта".

Інтелект-карта – це графічне вираження процесу радіантного мислення і тому є природним продуктом діяльності людського мозку; це потужний графічний метод, що надає універсальний ключ до вивільнення потенціалу, прихованого в мозку [4, с. 14].

Хоча прообрази інтелект-карт зустрічаються в наукових трактатах, створених століття тому, їх широке використання почалося в другій половині ХХ століття завдяки британським ученим Тоні та Бері Бьюзен. У своїх дослідженнях вчені систематизували використання інтелект-карт, розробили правила та принципи їх побудови.

Інтелект-карти є кроком уперед на шляху від одновимірного лінійного логічного мислення, крізь латеральне (двовірне) мислення до багатовимірного, необмеженого мислення, і, відповідно, зручною технікою для структуризації навчальної інформації у візуальній формі. Вони дозволяють графічно представити інформацію, що допомагає чіткіше визначати ключові поняття і зв'язки між ними. При цьому знижується вірогідність пропуску або неправильної інтерпретації важливих понять.

Як відмічає Т. Бьюзен [1], інтелект-карта має чотири істотні відмінні риси, а саме:

- об'єкт уваги/вивчення кристалізований в центральному образі;
- основні теми, пов'язані з об'єктом уваги/вивчення, розходяться від центрального образу у вигляді гілок;
- гілки, що набувають форми плавних ліній, позначаються і пояснюються ключовими словами або образами (вторинні ідеї також зображаються у вигляді гілок, що відходять від гілок вищого порядку, теж є справедливим для третинних ідей і так далі);
- гілки формують пов'язану вузлову систему.

Проаналізуємо переваги інтелект-карт, які допомагають студентам усвідомити й узагальнити отриману ними навчальну інформацію, завдяки її структуруванню, що сприяє розумінню та правильному використанню граматичних явищ у мовленнєвій діяльності в різноманітних ситуаціях спілкування. Так, по-перше, це концентрація на важливих моментах. Кожен новий вузол інтелект-карти, особливо якщо він виділений кольором і піктограмами, є новим центром асоціації, і, відповідно, відбувається так звана емфаза (концентрація на центрі композиції), що допомагає запам'ятовуванню. По-друге, це візуально чіткі асоціації. Інтелект-карти дозволяють "просторово" співвідносити різні поняття і терміни. У студентів

виникають стійкі асоціації між граматичними термінами, формується пов'язана система понять (за дедуктивним та індуктивним методами, що набуває особливого значення при формуванні в них граматичної компетенції). Також слід відзначити, що процес запам'ятовування понять за допомогою інтелект-карт значно покращується, оскільки, як підкреслює Л. Занков [6], крім абстрактно-логічного мислення, властивого лівій півкулі мозку, при створенні інтелект-карти працює просторове і образне світобачення, за яке відповідальна права півкуля мозку. Таким чином правильна, як логічна, так і естетична побудова матеріалу, викликає його краще запам'ятовування.

Зазначимо, що побудова інтелект-карт вимагає урахування основних принципів, які запропонував Т. Бьюзен, як-от:

- використання емпізи (концентрація уваги на центральному образі);
- інтенсивне застосування графічних образів (пиктограм);
- інтенсивне використання кольорів (три і більше);
- об'ємне зображення (за рахунок опуклих букв і псевдо-тривимірної графіки);
- синестезія (комбінування всіх видів емоційно-чуттєвого сприйняття);
- варіювання розмірів букв, шрифтів, товщини ліній та масштабу графіки;
- оптимальне розміщення елементів на інтелект-карті;
- використання стрілок для підкреслення зв'язків між елементами інтелект-карти;
- кодування інформації та використання власних абревіатур;
- дотримання принципу *одне ключове слово на кожен ліній*;
- використання ключових слів над асоціативними лініями;
- відмежування блоків важливої інформації за допомогою ліній;
- використання номерної послідовності у викладі думок [1].

Відповідно до розглянутих принципів, створення інтелект-карти відбувається в шість основних етапів:

1. В центрі листа малюється центральний образ, що символізує основну ідею.
2. Від центрального образу відходять гілки першого рівня, що розкривають центральну ідею.
3. Від гілок першого рівня при необхідності відходять гілки 2 рівня розукрупнення, що розкривають ідеї написані на гілках 1-го рівня.
4. Скрізь, де можливо, додаються символи, та інша графіка, що асоціюються з ключовими поняттями/словами.
5. При необхідності малюються стрілки, що сполучають різні поняття на різних гілках.
6. Для більшої зрозумілості нумеруються гілки і додаються ореоли.

Наголосимо, що як було зазначено вище, створення інтелект-карт передбачає роботу з декількома кольорами (не менше трьох), оскільки колір – це потужний інструмент сприйняття, і використання його в цілях виділення і структуризації думок є обов'язковим. Найпростіше використання кольору – це малювання центрального образу і гілок, що виходять з нього, одним кольором, кольори гілок підпунктів виділяються іншим кольором, а написи над ними – третім кольором. Однак, колір повинен використовуватися ефективніше. Так, на думку Т. Бьюзена [1], для особливо важливих питань бажано виділяти гілки теплими кольорами (червоний, помаранчевий, жовтий, зелений), а написи над ними робити ахроматичними (чорний і сірий). Для інших елементів можна робити гілки ахроматичними, а написи над ними – холодними кольорами. Також можна поєднувати холодні і теплі кольори.

Слід також зазначити, що такими елементами як розмір, зображення і колір вузлів треба користуватися ще обережніше, ніж кольором, оскільки неправильне виділення вузлів може легко "зруйнувати" композицію схеми. Але при правильному використанні цих елементів зростає емпіза карти. Іншою важливою особливістю інтелект-карт є обов'язкове використання різних пиктограм, що дозволяють невербальним способом передати відношення автора до вузлів карти або побічно вказати на походження і призначення вузлів. Як указує І. Камков [7], спільно зі стрілками різних кольорів пиктограми утворюють гештальт, призначений для сприйняття, представлення і відтворення інформації.

Отже, можемо зазначити, що можливості використання цього методу досить багатогранні. Так, інтелект-карти можуть застосовуватись як при роботі з новим граматичним матеріалом з метою його засвоєння і запам'ятовування, так і при його систематизації та повторенні.

Наведемо приклад впровадження інтелект-карт у навчальний процес на заняттях з практичної граматики на 3-му курсі спеціального факультету під час роботи над модулем "The Noun". Особливістю лінгвістичного змісту даного модуля є повторення і закріплення граматичного матеріалу, який вивчався на 1-му та 2-му курсах і поглиблення знань із зазначених тем, що було передумовою використання технології інтелект-картирування (Mind Mapping).

Так, перед початком роботи студентів з інтелект-картами вважаємо необхідним пояснити мету її створення, ознайомити їх з принципами та правилами побудови карти та продемонструвати приклади. З цієї метою ми провели міні-лекцію, яка сприяла зняттю психологічних труднощів перед новим видом роботи.

Наступним завданням була побудова колективної інтелект-карти за темою, що вивчалася. Колективна інтелект-карта – це карта, яка створюється під час заняття всіма студентами або окремою групою. До переваг такого виду роботи слід віднести активне обговорення під час складання та автоматичне досягнення необхідного консенсуса, що покращує робочий настрій студентів, а їх увага виявляється направленою на досягнення загальних цілей. Це є дуже важливим при створенні студентом своєї першої інтелект-карти. Водночас зазначимо, що при першому складанні основна роль відводилася викладачеві, який повинен був спрямовувати студентів у потрібне русло, ставлячи навідні питання, звертаючись до вивченого матеріалу як до джерела узагальнень та висновків.

Наступним кроком було створення індивідуальної інтелект-карти за новою темою. Такий вид роботи пропонувався як частина домашнього завдання. З метою зняття психологічних труднощів, студентам було рекомендовано ознайомитися з прикладами різноманітних інтелект-карт, представленими на веб-сайтах [http:// en.wikipedia.org/wiki/Mind_map](http://en.wikipedia.org/wiki/Mind_map), <http://www.peterrussell.com/MindMaps/mindmap.php>, [http:// www.mindmap.ru/](http://www.mindmap.ru/).

Оскільки сьогодні існує значна кількість комп'ютерних програм для роботи з інтелект-картами, студентам було запропоновано за бажанням підготувати карту за допомогою однієї зі спеціальних програм. Ознайомитися з сучасними

програмами для побудови інтелект-карт вони могли на сайті <http://www.mindmap.ru/soft.htm>. Надалі студенти презентували створену інтелект-карту в аудиторії під час роботи над темою.

Ще один із видів роботи з інтелект-картами, який також застосовувався на заняттях для контролю знань студентів, передбачав заповнення по пам'яті чорно-білої схеми, що містила лише остов інтелект-карти.

Як свідчить анкетування студентів проведене після завершення роботи над навчальним модулем, робота з використанням інтелект-карт дозволила їм краще осмислити, запам'ятати і засвоїти навчальний матеріал, що сприяло формуванню граматичної компетенції студентів-філологів як системи знань і здатності користуватися граматичними ресурсами англійської мови.

Отже, у цій статті ми торкнулися проблеми використання інтелект-карт у навчанні граматики, розглянули принципи та правила побудови інтелект-карт, проаналізувати можливості їх використання у формуванні граматичної компетенції студентів факультетів іноземних мов. Підсумовуючи зазначимо, що, матеріал статті не вичерпує всіх аспектів проблеми, яка розглядається. Перспективи подальших наукових пошуків у даному напрямку вбачаємо в дослідженні питання креативного згортання інформації при роботі з інтелект-картами.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бьюзен Т. Г.* Супермышление / Т. Г. Бьюзен, Б. Н. Бьюзен. – Минск : Попурри, 2003. – 420 с.
2. *Вовк О. І.* Формування граматичної компетенції студентів-філологів у процесі оволодіння англійською мовою / О. І. Вовк // Вісник ЛНПУ ім. Т. Шевченка. – 2007. – № 20 (136). – С. 20-24.
4. *Галызин И. Д.* Управление процессом усвоения знаний / И. Д. Галызин. – М., 1991. – 92 с.
5. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва ; [пер. з англ. О. М. Шерстюк]. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
6. *Занков Л. В.* Обучение и развитие / Л. В. Занков. – М., 1975. – 260 с.
7. *Камков И. Ф.* Активный метод обучения иностранным языкам в школе / И. Ф. Камков. – Минск, 1976. – 380 с.
8. Методика преподавания иностранных языков : общий курс : учеб. пособие / отв. ред. А. Н. Шапов. – [2-е изд., перераб. и доп.] – М. : АСТ МОСКВА : Восток – Запад, 2008. – 253 с.

Подано до редакції 29.07.11